

Мр Славко БУРЗАНОВИЋ*

О ЈЕДНОМ ДОКУМЕНТУ ИЗ 1897. Г.
- О ИТАЛИЈАНСКОЈ ПОЛИТИЦИ ПРЕМА
АЛБАНИЈИ И ЦРНОЈ ГОРИ

Међу италијанским научницима, који су крајем прошлог и почетком овог вијека изучавали Црну Гору, најистакнутије мјесто заузима ботаничар Антонио Балдачи. Он је, између 1886. и 1910. године, најмање 14 пута долазио у Књажевину. У Црној Гори је срдечно дочекиван, уживајући повјерење истакнутих функционера и јавних личности па чак и наклоност самог владара који га је примао у аудијенције, финансијски помагао нека његова истраживања и одликовао га Даниловим орденом. Био је националиста, заговорник италијанског експанзионизма на Балкану, за своју владу писао је исцрпне политичке извјештаје са терена, гдје је формално боравио због научних мисија. На IV конгресу италијанских географа поднио је реферат о Црној Гори у коме је она заједно с Албанијом третирана као простор од животне важности и историјски и географски предодређен за италијанско економско и политичко присуство. Балдачи је изнио пројекат мјера које у том циљу Италија треба да предузме на економском и политичком плану. Оне су усвојене и у форми конгресних закључака препоручене влади. За овакве елаборате Балдачи је био компетентан и као предавач на италијанској Колонијалној академији и као специјалиста за Балкан, коме је посветио године и године истраживања. Нема сумње да је његова дјелатност утицала на повећање интересовања за Црну Гору у научним круговима, а заслужан је што је италијанска влада по његовом пројекту упутила 1902. и 1903. године двије научне мисије мултидисциплинарног карактера чији су резултати послужили као база за касније дјеловање италијанског капитала у Црној Гори.

Своје теоријске поставке Балдачи је покушао и практично да реализује 1902. и 1903. г, окушавши се са братом Ђованијем као послован човјек у Црној Гори. Од црногорске владе Балдачијеви су добили читав

* Аутор је виши истраживач у Историјском институту Црне Горе.

низ концесија за различита индустријска постројења, али их због недостатка капитала, упркос продуживања концесионих рокова, нијесу реализовали.

Иза Балдачија остало је преко двије стотине библиографских јединица, од којих се значајан дио односи на Црну Гору. Поред уско стручних ботаничких података, у овим радовима се налази обиље информација о економским, културним и политичким приликама у Црној Гори у вријеме када ју је Балдачи посјећивао. Значајан дио његовог опуса је публицистичког карактера. Са тог становишта су занимљиви текстови у којима анализира италијанску политику према Црној Гори и Југославији. Био је подржавалац црногорске емиграције у Италији и организатор тзв. процрногорских комитета који су двадесетих година овог вијека подржавали рестаурацију црногорске државе. Захваљујући Балдачију, дио грађе о раду ових комитета сачуван је и налази се у његовој заоставштини у Болоњи.

Током 1909-1910. г. у италијанском министарству иностраних дјела стизали су бројни извјештаји из сјеверне Албаније и Црне Горе потписани шифром "TRE-A" иза које се скривало Балдачијево име. Његова обавјештајна активност у то вријеме била је више усмјерена на дјеловање италијанских привредних и политичких представника у овој области, него на информисање о локалним приликама. Мада су неки истраживачи указали на њихову тенденциозност, ови извјештаји представљају значајно свједочанство за политичку и економску историју Црне Горе.

На основу грађе која нам је била на располагању тешко је утврдити од када датира Балдачијева обавјештајна активност. Његово писмо из 1897. г. које доносимо у преводу упућено је италијанском министру спољних послова Висконти Вености, управо у вријеме када се италијанска политика почела снажније окретати ка Црној Гори и Албанији, за шта се аутор ватрено залагао. Из садржине се не може закључити да је писано као службени извјештај, већ се прије може рећи да се ради о самоиницијативном наступу аутора према италијанском министарству спољних послова, могуће инспирисаном од стране тзв. итало-албанских кругова са којима је био повезан. Документ садржи занимљива размишљања о политици Италије према Албанији и Црној Гори. Између осталог, ауторове пројекције о демографској виталности албанског елемента и немогућности Словена да их асимилирају чак и у условима политичке доминације занимљиве су и, може се рећи, потврђене каснијим једновјековним искуством. Оригинални текст писма публикован је у збирци "Documenti diplomatici italiani".¹

¹ Биографију и библиографију радова Антонија Балдачија видјети у раду В. Пулевића и В. Маљаја: *Antonio Baldači (1867-1950)*, Библиографски вјесник, Цетиње 1985. г. бр. 1, 43-71; видјети такође и: Antonio Baldaci: *Scritti Adriatici*, Bologna, 1943, Prefazione di Giacomo Golfera, pp. VII-XV; *Црна Гора враћа Балкана, њушојиси и зайиси евројских бојаничара*, Цетиње 1991. г. 14-24; овај зборник који су приредили В. Пулевић и Д. Винчек садржи чак 15 Балдачијевих радова, 425-951; Библиографију Балдачијевих радова на црногорске теме видјети у: В. Килибарда, *Библиографија о Црној Гори на италијанском језику (1532-1941)*, Цетиње 1993.г. 15-18 и 54-58.

**БАЛДАЧИ МИНИСТРУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
ВИСКОНТИЈУ ВЕНСОТИ**

Болоња, 27. октобра 1897. године

Молим Вашу Екселенцију да ми дозволи да изложим нека лична разматрања о албанском питању. Она су плод, готово дозрео, праксе и искуства стечених за вријеме мојих осам научних путовања у Албанију, обухваћену у свом најширем смислу, од долине ријеке Цијевне на црногорској граници до Амбракијског залива, планинског ланца Пинда и чувених области Ђаковице, Пећи и Гусиња. У овој на такав начин одређеној области живи компактни албански елеменат насупрот кога ни на који начин не могу, гледано са етнографског становишта да остваре право мале грчке скупине на југу, влашке и бугарске у средишту и на истоку, и српске на сјеверу.

Албанци се налазе у неком стању потпуне првобитне анархије. Посједују све мане и мало добрих особина умних народа и поносни су на своје древне друштвене прилике. Опште узев, они су дивљи, подмитљиви, не подносе било коју политичку управу, не знају за осјећај патриотизма и, обратно, фанатици су религије која их дијели несавладивим баријерама у три велике скупине; православни су на југу, католици на сјеверу; муслимани, најбројнији од свих, распршили су се по централним дјеловима, на југу и на сјеверу, и пошто су углавном у жестокој предности у градовима и варошицама, ту владају над хришћанима често са суровошћу. Они се дијеле на Тоске и Геге, на два племена која никада нису имала међусобно примирје. Тоски су, међутим, насупрот својој браћи Гегама, помало ван потпуног варварства у којем се ови налазе. Уистину, Геге у својим брдима немају другу управу осим оне која влада племенима тзв. законом планине, не плаћају порезе, не служе регуларну војску: племена често живе у потпуној и мрачној међусобној неслози; освета, а потом покољи једини су призиви праведности који важе вјековима читавим пространством те земље која је готово непозната у свијету. Међу Гегама нијесам наишао на љубав и, штовише, ни на какав наговјештај према сопственој народности: за њих је непозната и најједноставнија предоцба о албанској домовини. Сама религија има снагу, али и ова у одређеним случајевима и донекле, премда без сумње треба распознати фанатизам који их понекад обузме умјесто вјере. Ипак, додаћу да се ово неприродно стање људи и ствари одражава уз помоћ католичанства, које шире свештеници плаћени од стране Аустрије и, од мањег значаја, са стране отоманске управе која, предвиђајући могућност да сјеверна Албанија буде од првих земаља које би биле апсорбоване од једне стране силе, своју главну корист има у томе да јој супротстави једну неоскрнављену и силовиту снагу безвлашћа већег него што је феудално.

Насупрот, Тоски плаћају уобичајене порезе Турској, служе у редовној војсци, заштићени су турским правосуђем и, премда су у већини муслимани (што им омогућава да се на њих пази у Цариграду), ипак почињу да осјећају, у различитом степену и зависно од области, идеју домо-

вине и раде понешто за њу, гурани напријед и наново пробуђени, по мом мишљењу, изванредном пропагандом коју врше Грци, Бугари, Власи и Срби у самим албанским редовима.

Извлачећи корист од ове пометње која је на срамоту Европе, Аустрија, Грчка и Црна Гора, унутар већ размотрених граница земље, сплеткаре на штету албанског народа. Грчка је извршила веома живу пропаганду све до Берата и Елбасана како би хеленизирала становништво, повремено успијевајући у томе уз тактичност и корист, што је створило уистину бојазан за сам опстанак Тоска од Ђирокастра до Амбракијског залива. Ови морају приписати своје добро здравље исходима посљедњег рата који је, можда заувјек, разбио прохтјеве и жудње Грчке за Епиром. Аустрија прави смутњу од границе Босне до Амбракијског залива, па и директније све до Валоне, којој је признала крајњу стратегијску важност као неповредивом кључном положају за доњи Јадран. На другом мјесту Аустрија не губи вријеме да се уплете између Срба, Бугара, Влаха и Грка на објема падинама Пинда: разумије се да је по сриједи Солун, и да би се ишло све до тамо дужином обала Вардара потребно је имати заштићена леђа зато што се не чини да је македонски метеж пријатељски елемент хабзбуршком орлу. Са друге стране, чак и без Солуна, Беч чезне да замијени Венецију на Јадранском и Јонском мору, о томе ја не бих умιο да припишем њој кривицу. Једног дана она би могла потајно да снива на штету уједињења Италије: од Сасенске хриди до рта Лингвета (који дефинишу пространо и сигурно сидриште Валоне као оно које може да прихвати све војске Европе) лак је корак до Јапиђије² и Пуље. Осим тога, Аустрија успијевајући у Албанији разбила би једним ударцем будућност Црне Горе, малог симпатичног српског Пијемонта, сада двоструко драгог Италији. Дакле, Црна Гора одавно је схватила нову ситуацију која може да јој се креира, и ова Књажевина настоји да врши према својим јужним границама оно мало пропаганде коју им допуштају њихова средства. Ова црногорска пропаганда никада није била на штету албанске нације; влада са Цетиња сувише очигледно показала је до данас да брине о виталности стародревног шиптарског племена, који су били понос међу свим јадранским људима и који је као једини њихов остатак прошао усред најтежих бура од древних времена до савременог доба. Црна Гора пружа племените примјере своје широке политичко-вјерске толеранције и поштовања према етнографији; албанске области Бара, Улциња, Крајине, Подгорице, Хота, које су прешле у Црну Гору Берлинским споразумом, остале су потпуно шиптарске.

Странци, на првом мјесту Аустријанци, казују, пишу и објављују у новинама и књигама да је италијанска пропаганда у Албанији достигла ванредну жестину. Нема веће лажи! Али о овоме треба рећи да је изгледа грешка наша, због тога ако се каткад појавимо у Албанији, немамо тамо доље постојан и користан циљ од којег бисмо могли убирати оне

² Од Јариги - заједничког назива за балканска (илирска) племена која су се вјероватно почетком XI в. п. н. е. населила на Јужној Аулији (Италија); хеленизовани, а затим романизовани.

плодове које нам сада потпуно у своју корист други лажно спочитавају да би из тога извукли оружје или какав поен или сплетку против нас и против наших тежњи, тамо гдје се нико други не би смио наметати ни једног дана осим нас. Наша оснивања двије конзуларне службе у Скадру и Јањини, затим отварање школа, служби "Пуље", служила су једино да увећају аустријске похлепе у Албанији, будући да су биле дириговане од стране Беча, што је било неопходно да се оснажи пропаганда у тој земљи како би била у равнотежи са измишљеним италијанским сплеткама.

Свако ће признати наше узвишене политичке, традиционалне и трговачке интересе у доњем, источном Јадрану и у горњем Јонском мору и уједно ту обавезу да ми треба да цивилизујемо или озбиљно учествујемо у припреми албанског становништва за њихово ослобађање, пошто је албански народ остатак оних пелазго-илирских људи од којих је касније произашло италско племе. Сада, прелазећи преко вијести које су добро познате Вашој Екселенцији, а постављајући питање: "Да ли Италија треба да има или не један правац у вођењу политике у Албанији?" - ја одговарам без оклијевања позитивно.

Тако ја мислим. Апсолутно треба да се упостави конкуренција Аустрији која се све више истиче, и треба да се покаже да Италија не може а да се не занима у троструком смислу, политичком, трговачком и традиционалном, за судбину доњег Јадрана и Јонског мора; и да због тога настоји да потврди своје узвишене интересе показујући, у времену потпуног развоја догађаја, да жели у згодном тренутку да буде, што се тиче утицаја, у најмању руку једнака Аустрији. Дакле, да би се бринуло о овим интересима, било би у међувремену корисно мислити о:

1) побољшању служби "Пуље" проучавајући брзе и седмичне путне правце између Италије, Превезе и Котора дуж албанских обала;

2) уздизању на ниво генералних конзулата два постојећа у Скадру и Јањини, како бисмо изједначили положај с аустријским представницима;

3) увођењу у италијанске школе у Скадру трговинског и техничког течаја, како бисмо изједначили утицај сличних школа које држе језуити и зато што су из Аустрије: повратити у пријашње стање школе у Валони;

4) именовану, по потреби и пошто ухвати коријење политички развитак, једног вице-конзула од професије у Драчу и у Валони, гдје одавно пребивају аустријски службеници истог степена. Уз такве новине ми ћемо се наћи у скоро истим условима као Аустрија, са отвореним средствима. Остају тајна средства која се по Аустрији скривају у пароли - заштита култа - и који се рјешавају на начин да се раздијели новац и да се направи једна недолична пропаганда на штету Црне Горе.

Имајући у виду отомански слом у Албанији, што Италији одговара да уради? Потпуно искључење сваке аустријске окупације и протектората, посебно из разлога националног спасења. Јадранско море треба да буде италијанско. Зато размотрите наше потребе, које ипак не иду у прилог ни окупацији ни протекторату, посебно сјеверне Албаније (није у природи италијанског народа, а посебно у нашим економским условима, политика колонијалних освајања) и простудирајте аспирације Црне Горе да се спусти на југ да би добила равницу и море и како би устроји-

ла древну српско-албанску књажевину (или државу) Немањића; албанско питање је за Црну Гору животно питање. Дакле, Италија би била позвана да материјално и морално обилато дарује за ово ново стање ствари, утичући толико да допринесе ослобађању Албанаца испод окриља Црне Горе: лакше можемо да се заштитимо од руске стране. Црна Гора, радећи с тим циљем, има противнике у Турцима, у Аустрији (отворени супарник за окупацију) и у турском и католичком становништву, које је на смрт мрзи. Значи, потребно је ублажити препреке припремајући терен. Ово може да се припреми:

1) помоћу акција и новца (сви Албанци су увијек били подмитљиви) из Црне Горе за племена на граници;

2) из Италије, окрећући у корист Црне Горе збир утицаја освојених горе назначеним средствима и омогућавајући да интервенише сила састављена од албанских елемената из Италије;

3) потпуно искључити идеју напрама Албанцима, о присаједињењу Албаније Црној Гори и порадити напротив на идеји о књажевини (или држави) Албаније и Црне Горе, радећи поново на потреби пресељења пријестолнице са Цетиња у Скадар; већинско албанско становништво наспрам црногорског и неспорно богатство Албаније насупрот црногорском сиромаштву, могло би да доведе до тога да временом независност Гега буде обезбјеђена од стране Црне Горе, која би постала албанска држава. На тај начин, под покровитељством Италије, нити би били повријеђени животни интереси Црне Горе, нити морални Албанаца. Рјешавајући се тако проблема, Италија би добила право на двије предности:

1) осигурати за себе један повољан трговачки уговор са ширим привилегијама;

2) осигурати себи сопствену емигрантску струју у новој књажевини (или држави), која би могла да буде прилично осјетљива због небриге у којој се држи земља и нетакнутог плодног земљишта.

У сваком случају, требало би ипак бити лукав у спровођењу пропаганде међу Мирдитима, најбољем (најужорнијем), најратоборнијем и најутицајнијем племену од свих која су на сјеверу Албаније; први корак би се састојао у обезбјеђењу од узвишене Порте ослобођења из егзила владара Мирдита, међу којима ће Италија наћи код неких пароха утицајне пријатеље који ће бити вољни да помогну малобројним, али добрим емисарима издвојеним из наших албанских колонија, којима, уз изговор да се баве медицином или трговином, неће недостајати поступно средство да дођу на преговоре са бискупом из Мирдиције(?)

Горе изнесена размишљања важе за сјеверну Албанију. Остао би Епир од Шкумбе у Амбракијском заливу, који ни у ком случају не би смио да припадне Аустријанцима, као ни Грцима. Може да се појави аргумент за проучавање да ли би Италији одговарао протекторат над Епиром, најплоднијим и најцивилизованијим крајем сјеверне Албаније. У Епиру још увијек уживамо многе и истинске симпатије које би, уосталом, требало да се његују. Али, на ма који начин да се рјешава проблем Епира, Италија би окупирали и фортификавала главне стратегијске тачке, као што су: Сасено, рт Лингвета и друге који чине одбрану кључног положаја Јадрана.